

OTİZMLİ BİREYLER İÇİN AFET HAZIRLIĞI:

**GÜVENLİ VE ERİŞİLEBİLİR DESTEK PROJESİ
UYGULAMA SONUÇLARI VE ÖNERİLER**

Şubat 2026

Tohum Türkiye Otizm Erken Tanı ve Eğitim Vakfı, otizm spektrum bozukluğu olan çocukların erken tanısının konulması, özel eğitimi ile topluma bağımsız bireyler olarak kazandırılmalarına öncülük edilmesi ve bunun yurt çapında yaygınlaştırılması amacıyla, kar amacı gütmeyen ve kamu yararını gözetten bir sağlık ve eğitim vakfı olarak 15 Nisan 2003 tarihinde kuruldu. Vakfımız Türkiye’de otizm spektrum bozukluğu olan çocukların erken tanılanması; tanı alan çocukların ve ailelerinin sağlık, eğitim, meslek edinimi, istihdam, bağımsız yaşam ve kaynaştırma gereksinimlerinin dünya standartlarında karşılanması vizyonuyla çalışmalarını hem ulusal hem de uluslararası çapta sürdürmektedir. Vakıf 2003 yılından bugüne otizmlili bireyler için nitelikli ve bilimsel eğitim sunmakta, otizmlili bireylerin yaşamsal hakları konusunda savunuyu yapmakta, toplumda otizme yönelik farkındalık yaratmakta ve eğitim, sağlık, toplumsal yaşam, istihdam gibi çeşitli alanlarda otizmlili bireyler için erişilebilir ve kapsayıcı projeler üretmektedir. Vakıf 23 yılda toplam 55 ulusal ve uluslararası proje geliştirerek, Türkiye’de 2.8 milyon otizmlili çocuk, aile bireyi ve öğretmenin yaşamında fark yaratmıştır.

Otizm Nedir?

Otizm, doğuştan gelen ve genellikle yaşamın ilk yıllarında fark edilen karmaşık bir nöro-gelişimsel farklılıktır. Otizmlili bireylerin başkalarıyla iletişim kurma, etkileşimli oyunlar oynama, arkadaş edinme gibi sosyal becerilerinde akranlarına kıyasla belirgin yetersizlikler görülür. Otizmin bir diğer özelliği tekrarlı davranışlar, takıntılar ve sıra dışı ilgililerdir. Otizmlili bireylerde sallanma, parmak ucunda koşuşturma gibi tekrarlı davranışlar görülür. Stres ya da sevinç gibi yoğun duygular yaşadıkları zamanlarda bu davranışlarda artış olur. Otizmin nedeni günümüzde hala tam olarak bilinmemektedir. Bununla birlikte araştırmalar genetik ve çevresel pek çok faktörün birleşimiyle ortaya çıktığını göstermektedir. Dünyada otizmin **görülme sıklığı 31’de 1’dir**. Ülkemizde otizmlili çocuk sayılarını ortaya koyan bir çalışma henüz yoktur ancak her 31 çocuktan 1’inin otizm spektrumunda olduğu verisini Türkiye’nin nüfusuna projeksiyon yaptığımızda ülkemizde **2 buçuk milyonun üzerinde** otizmlili birey olduğu, **0-18 yaş aralığında 703.766 otizmlili çocuk ve genç olduğu** tahmin edilmektedir. Otizmin yalnızca bireysel bir sağlık ya da eğitim meselesi değil; erken tanıdan eğitime, istihdamdan bağımsız yaşama kadar çok boyutlu ve kamusal bir politika alanı olduğu açıkça görülmektedir. Sahada elde ettiğimiz deneyimler, gözlemler ve durumu birebir yaşayan otizmlili birey ailelerinin görüşleri mevcut sistemde yapısal sorunların bulunduğunu ve bu sorunların işlevsel çözümlerle ele alınması gerektiğini göstermektedir.

Afet ve Acil Durumlarda Otizmlili Bireyler

Otizmlili bireylerin dış görünüşlerinde belirgin bir fark yoktur, bu nedenle otizmlili oldukları ilk bakışta fark edilmeyebilir. Bununla birlikte afet ve acil durumlarda **yüksek ses, kalabalık, ani değişiklikler ve rutinlerin bozulması** gibi unsurlar nedeniyle içinde bulundukları ortam otizmlili bireyler için son derece zorlayıcı olabilir.

Tohum Türkiye Otizm Erken Tanı ve Eğitim Vakfı, Avrupa Birliği tarafından finanse edilen ve STGM tarafından yürütülen Afet Risk Yönetiminde STÖ’lerin Kapasitesinin Desteklenmesi Projesi katılımcısıdır. Bu yayının içeriği tamamıyla Tohum Türkiye Otizm Erken Tanı ve Eğitim Vakfı’nın sorumluluğu altındadır ve Avrupa Birliği’nin ve STGM’nin görüşlerini yansıtmak zorunda değildir.

İletişim güçlükleri, tekrarlayan davranışları ve duyuşal hassasiyetleri belirginleşebilir. Bu özellikler otizmlı bireylerin afet ve acil durumlara uyum süreçlerini güçleştirmekte ve onları tipik gelişim gösteren akranlarından daha kırılgan hale getirmektedir. Araştırmalar, afet ve acil durum anlarında özel gereksinimli bireylerin tipik gelişim gösteren bireylere göre 2-3 kat daha fazla tehlikeye maruz kaldığını ve yaralandığını göstermektedir. Büyük afetlerden sonra otizmlı bireylerin stres ve kaygı düzeyleri ile davranış sorunlarında artış görülmektedir. Özellikle deprem gibi geniş çaplı afetler, otizmlı çocukların iletişim ve günlük yaşam becerilerinde geçici gerilemelere yol açabilir. Bu etkiler, afet ve acil durumlara yönelik planlama, müdahale ve iyileştirme süreçlerinde otizmlı çocukların özel gereksinimlerinin bütüncül ve kapsayıcı bir yaklaşımla ele alınmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır. Otizm gibi farklılıklara sahip özel gereksinimli bireylerin ihtiyaçları dikkate alınarak hazırlanan planlar, olası riskleri azaltır ve müdahaleyi kolaylaştırır.

Afet ve acil durumlarda otizmlı bireylerin sıklıkla gösterdikleri tepkiler şunlardır:

- Tehlikeyi fark edememe veya uygun tepkiyi verememe,
- Tehlikeyi fark etse bile kaçamama,
- Tehlikeyi fark edip kaçsa bile bir yetişkine haber verememe,
- Yatağın altı ya da koltuğun arkası gibi yerlere saklanma,
- Dokunulmaya karşı aşırı hassas olma ve fazla tepki gösterme,
- Yüksek ve ani seslerden rahatsız olma,
- Kendisine verilen yönergeleri, sorulan soruları anlayamama,
- Yoğun kaygı ve stres yaşama,
- Duygusal çöküş yaşama ya da donup kalma,
- Kaçma, bulunduğu ortamdan izinsiz uzaklaşma,
- Tekrarlayan davranışlarda (örneğin sallanma, ellerini çırpma) artış,
- Çok sevdiği, takıntılı olduğu nesnelere aşırı odaklanma ya da afet olmadan önce ilgilendiği işe dönmek isteme,
- Vücudunda bir yaralanma varsa bunu paylaşamama,
- Ağrı, acı gibi durumlara beklenmedik, alışılmadık tepkiler verme.

Afet ve acil durum becerileri, bireylerin deprem, yangın, kaza, salgın gibi beklenmedik ve riskli durumlara **karşı hazırlıklı olmasını**, olay anında ve sonrasında **güvenli ve doğru şekilde tepki verebilmesini** sağlayan bilgi, beceri ve davranışlar bütünüdür. Otizmlı bireyler için bu becerilerin, yapılandırılmış, görsel destekli ve tekrara dayalı etkili yöntemlerle önceden planlanarak ve sistematik bir biçimde öğretilmesi kritik öneme sahiptir. Bu bilgi ve beceriler en temelde **tehlike işaretlerini tanıma ve anlama, doğru korunma ve tahliye, yardım isteme ve iletişim kurma, güvenli alanda kalma ve sakinleşme, süreçlere katılım ve sorumluluk alma** başlıklarını kapsamaktadır. Örneğin, otizmlı bir bireyin alarm sesiyle tehlikeyi fark etmesi, yangın anında çıkış yolunu kullanarak güvenli tahliye gerçekleştirmesi ya da bir yetişkine ulaşarak yardım istemesi, öğretilabilir beceriler arasında yer alır.

Proje kapsamında yürütülen çalışmalar, afet ve acil durum becerilerinin yalnızca bireysel öğretimle değil; aile, okul ve yerel afet ekipleri arasında kurulan etkili koordinasyonuyla sürdürülebilir hale gelebileceğini göstermiştir. Bu nedenle afet hazırlığı yalnızca otizmlı bireyin değil, ailesinin, eğitimcilerinin, yerel yönetimlerin ve müdahale ekiplerinin birlikte planlaması gereken ortak bir sorumluluk alanıdır.

Proje hakkında

Avrupa Birliği tarafından finanse edilen ve Sivil Toplum Geliştirme Merkezi (STGM) tarafından yürütülen Afet Risk Yönetiminde STÖ'lerin Kapasitesinin Desteklenmesi Projesi kapsamındaki “Otizmli Bireyler İçin Afet Hazırlığı: Güvenilir ve Erişilebilir Destek Projesi” hak temelli bir yaklaşımla otizmli bireylerin afetlerde eşit yurttaşlar olarak korunmasını ve özel gereksinimli bireylerin afet planlarına entegre edilmesini, böylece İstanbul’da deprem, yangın, sel gibi afet ve acil durumlarda otizmli bireylerin güvenliğini ve geride kalmamalarını amaçlamaktadır. Bu kapsamda otizm alanında çalışan STK’ların, otizmli bireylerin ailelerinin, itfaiye ve arama-kurtarma personellerinin, gönüllülerin ve yerel yönetimlerin afetlere hazırlık, kriz anında müdahale ve kapsayıcı afet yönetimi konularındaki bilgi ve becerilerinin artırılması planlanmıştır.

Projede; otizmli bireylerin afet öncesi, sırası ve sonrasında ihtiyaç duyacakları becerilere ilişkin eğitim içerikleri hazırlanmıştır. Afet ve acil durumlar üzerine çalışan Afet Platformu üyesi STK’lara, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Afet İşleri Müdürlüğü ve İtfaiye Daire Başkanlığı çalışanlarına ve otizm alanında çalışan STK’lara yönelik olarak özelleştirilen üç modüler ve görsel destekli eğitim düzenlenmiştir. Bu eğitimler yoluyla afet ve acil durumlarda görev alacak personele ve sahada olacak STK çalışanlarına kapsayıcı müdahale, iletişim ve savunma becerileri kazandırılmıştır. Eğitim içeriklerini de kapsayan bir eğitici rehber hazırlanmıştır. İçerikler ayrıca Tohum Otizm Vakfı Eğitim Portalı üzerinden de erişilebilir hale getirilerek yaygınlaştırılacaktır. Proje yayınları ve savunma görüşmeleri yoluyla proje sonuçları ve bu deneyime dayanan somut önerilerimiz politika yapımcılarla paylaşarak, kapsayıcı afet yönetimi konusunda adım atılması teşvik edilmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Ülkemizin afet riski yüksek bir coğrafyada yer aldığı gerçeği göz önünde bulundurulduğunda, afet risk yönetimi ve müdahale süreçlerinin kapsayıcı bir bakış açısıyla ele alınması bir tercih değil, bir zorunluluktur. Afet ve acil durumlar; otizmli ve diğer özel gereksinimli bireyler açısından yalnızca fiziksel değil, iletişimsel, davranışsal ve ruhsal açıdan da ciddi riskler barındırmaktadır. Bu nedenle afetlere hazırlık, müdahale ve iyileştirme süreçlerinin her aşamasında bu bireylerin ihtiyaçlarının dikkate alınması gerekmektedir.

Proje sürecinde gerçekleştirilen eğitimler, saha gözlemleri, STK görüşmeleri ve arama-kurtarma personeli geri bildirimleri aşağıdaki yapısal sorunları ortaya koymuştur:

- Afet planlarında otizmli bireyler açık ve operasyonel bir kategori olarak tanımlanmamaktadır.
- Yerel düzeyde otizmli bireylere ilişkin erişilebilir veri çok sınırlıdır, bu durum kriz anında hızlı doğru müdahaleyi zorlaştırmaktadır.
- Arama-kurtarma ve tahliye ekiplerinin özel gereksinimli bireylerle iletişim konusunda standartlaştırılmış bir eğitim içeriği bulunmamaktadır.
- Toplanma alanları ve geçici barınma merkezleri ses, ışık, kalabalık ya da sıcaklık gibi duyu hassasiyetleri ve engelli dostu özellikleri gözetken biçimde planlanmamaktadır.
- Afet sonrası psikososyal destek süreçlerinde otizmli çocuklara ve ailelerine özgü uyarlamalar yeterince yer almamaktadır.

Türkiye Afet Müdahale Planı'nın (TAMP) amacı afet öncesi, sırası ve sonrasındaki müdahale planlamasının temel prensiplerini belirlemek ve çalışma gruplarının rol ve sorumluluklarını tanımlamaktır. TAMP'ın kapsamlılık, koordinasyon ve kapasite geliştirme prensipleri dikkate alındığında, otizmlili bireylerin ihtiyaçlarının müdahale organizasyonu içinde daha görünür ve uygulanabilir biçimde ele alınması planın temel yaklaşımıyla uyumludur.

Kapsayıcı afet ve acil durum yönetimi yalnızca otizmlili bireylerin uyumlu olmasıyla değil, kamu kurumlarının, yerel yönetimlerin, sivil toplum kuruluşlarının ve uzmanların ortak çabasıyla gerçekleşebilir ve sürdürülebilir hale gelebilir. Otizmlili ve özel gereksinimli bireylerin afet ve acil durumlarda göz ardı edilmediği, ihtiyaçlarının merkezde tutulduğu planlama, eğitim ve iş birliği süreçlerini kapsayan bir sistem, yalnızca bu bireyler için değil, toplumun tamamı için daha güvenli ve dayanıklı bir afet yönetimi anlamına gelecektir.

Afet ve acil durumlarda otizmlili bireyleri desteklemek ve TAMP kapsamında kapsayıcı uygulamaların gelişimine katkı sunmak amacıyla, öğretmenler, aileler, uzmanlar, arama-kurtarma çalışanları, yerel yönetimler ve kamu kurumları için yol gösterici olabilecek önerilerimiz şöyledir:

Afet ve Acil Durum Öncesi Hazırlık

Kamu Kurumları ve Yerel Yönetimler

- ★ İl ve ilçe düzeyinde, KVKK'ya uygun ve gönüllülük esaslı bir özel gereksinim haritalama çalışması yapılmalıdır.
- ★ Bu haritalama çalışması kapsamında; otizmlili bireylerin yaşadığı haneler, eğitim aldıkları kurumlar ve bakım hizmeti sunulan merkezler belirlenmeli, il afet müdahale planlarına entegre edilmeli ve risk analizine göre öncelikli müdahale alanları olarak tanımlanmalıdır.
- ★ Kamu görevlilerine (ör. AFAD, polis, itfaiye, zabıta, 112 ekipleri) yönelik kısa süreli otizm farkındalık modülleri geliştirilerek, tüm hizmet içi eğitimlerde bu içeriklerin zorunlu hale gelmesi sağlanmalıdır.
- ★ AFAD, itfaiye, güvenlik, sağlık ekipleri ile diğer afet-acil durum personeline; otizmi tanıma, kriz anında iletişim kurma, kaybolma vakalarında uygun yaklaşım geliştirme ve duyuusal hassasiyetlere uygun müdahale yöntemleri gibi konuları içeren kısa, uygulamalı ve görsel destekli eğitim modülleri hizmet içi eğitimleri kapsamında sunulmalıdır. Ayrıca, bireyin sözel olmayan iletişim sinyallerini tanıma ve güven ilişkisi kurma becerileri bu eğitimlerde özellikle vurgulanmalıdır.

Öğretmenler, Aileler ve Uzmanlar

- ★ Otizmlili ve diğer özel gereksinimli bireylerle çalışan öğretmen, uzman ve ailelere yönelik afet ve acil durumlara hazırlık eğitimleri yaygınlaştırılmalıdır.
- ★ Bu gruplara yönelik hazırlanacak eğitim içerikleri; yalnızca genel afet ve acil durum farkındalığı değil, aynı zamanda otizmlili bireyin günlük yaşamına uyarlanabilir, sade, görsel destekli ve tekrarlanabilir uygulamaları da içermelidir.

- ★ Aileler, öğretmenler ve uzmanlar; afet ve acil durum anında otizmlili bireyin yanında nasıl destekleyici bir rol üstlenebilecekleri, hangi davranışların risk oluşturabileceği ve bireyin duygusal olarak nasıl sakinleştirilebileceği konusunda bilgilendirilmeli ve uygun eğitimlerle desteklenmelidir.
- ★ Afet ve acil durum becerilerinin kazandırılmasında, otizmlili bireylere yönelik sistematik, yapılandırılmış ve kanıta dayalı öğretim yöntemleri kullanılmalıdır.
- ★ Otizmlili bireyler için hazırlanan bilgi kartları ve alternatif iletişim araçları; okul, ev ve bakım merkezlerinde aktif kullanım amacıyla yaygınlaştırılmalı ve uygulamalı örneklerle desteklenmelidir.

Afet ve acil durum planı uygulamalarının sürdürülebilirliği için okul-aile-yerel yönetim üçgeninde iletişim ağı oluşturma süreçlerine özel önem verilmelidir.

Afet ve Acil Durum Sırasında Müdahale

- ★ Arama-kurtarma ve tahliye planlamaları yapılırken, otizmlili bireylerin geride bırakılmadığı, eşit yurttaşlar olarak dikkate alındığı bir müdahale sistemi kurulmalıdır.
- ★ Tahliye ve Yerleştirme Planlama Grubu, özel gereksinimli bireylerin bulunduğu haneleri önceliklendiren açık ve uygulanabilir bir müdahale sıralaması oluşturmaktadır.
- ★ Müdahale ekiplerinin otizmlili bireylerle doğru ve etkili iletişim kurabilmesi için, olay anında kullanılabilecek görsel kartlar, hızlı iletişim rehberleri gibi pratik araçlar sağlanmalıdır.
- ★ Afet Sağlık Grubu ve Psikososyal Destek Grubu personeline, kriz anında otizmlili bireylerle etkili iletişim kurma ve davranışsal düzenleme stratejileri konusunda bilgilendirme sağlanmalıdır.

Afet ve Acil Durum Sonrası Müdahale

- ★ Aile bütünlüğünü koruyacak barınma çözümleri önceliklendirilmelidir.
- ★ Geçici barınma alanları planlanırken, gürültü ve yoğun uyaranlardan olumsuz etkilenen bireyler için daha düşük uyaranlı alanlar oluşturulmalıdır. Örneğin gürültü, kalabalık ve belirsizlikten olumsuz etkilenen otizmlili bireyler için sessiz ve daha az uyaran içeren alanlar oluşturulması gerekir. Kapsayıcılığı sağlamak birçok zaman altyapıyı yenilemeyi gerektirmez; mevcut altyapıdaki alanlarda yapılacak küçük uyarlamalarla hayata geçirilebilir.
- ★ Barınma alanlarında, çocuklar ve özel gereksinimli bireyler için farklı ihtiyaçlara yanıt verebilecek nitelikte “çocuk dostu ve otizm dostu alanlar” oluşturulması teşvik edilmelidir.
- ★ Geçici barınma alanlarında yalnızca fiziksel çevre değil, sosyal destek ve yönlendirme açısından da kapsayıcılık artırılmalı; birey ve aile için düzenli bilgilendirme ve psikososyal destek uygulamaları planlanmalıdır.
- ★ Psikososyal destek hizmetlerinde otizmlili bireylerin özel gereksinimlerini karşılayacak yaklaşımlar ve materyaller yer almalıdır.
- ★ Afet sonrası ailelerin kaygı ve stresle baş etmeleri için, onlara yönelik bilgilendirici broşür, kısa video ve yönlendirme araçları hazırlanmalı ve geçici alanlarda erişilebilir hale getirilmelidir.
- ★ Kapsayıcılık, geçici barınma alanlarının planlamasında temel bir ilke olarak dikkate alınmalıdır.